

ni dejavnosti leta 1991. Organiziral je 18 razstav, od tega jih je bilo 10 v Buzetu. Od buzetskih amaterskih likovnikov sta v Buzetu samostojno razstavljala Mladen Kaštela in Hari Ivančič. Skupaj sta razstavljala Emil Draščič in Srečko Ugrin, na posebni razstavi pa so predstavili svoja dela avtorji: Alojz Čargonja, Emil Draščič, Mladen Kaštela, Boško Kečo, Dragan Krbavčič, Petar Milohanović, Vladimir Orlič in Srečko Ugrin.

Buzetski likovni amaterji so se predstavili na razstavah, ki so bile organizirane v sodelovanju z drugimi kulturnimi institucijami. Vladimir Orlič je imel samostojno razstavo v Sežani, Hari Ivančič v Pazinu, Mladen Kaštela v Sežani, Ilirski Bistrici in Labinu. V Buzetu je razstavljal Nino Gortan, italijanski slikar, rojen v tem mestu 1931. leta.

(prevedla: Marjetka Morovič)

Darke Darovec

POROČILO O DELU NA FONDU KAPITELJSKEGA ARHIVA KOPER V POKRAJINSKEM ARHIVU V KOPRU, NAMENJENEM RESTITUCIJI (1991)

O zgodovini koprskega Kapiteljskega arhiva verjetno lahko marsikaj povemo. Morda že zadošča spomniti, da spada med najstarejše škofije slovenskega ozemlja,¹ saj je bila ustanovljena konec 6. stoletja, čeprav jo legenda o prvem škofu sv. Nazariju postavlja v leto 524.²

Vsekakor pa drži, da koprski Kapiteljski arhiv hrani najstarejšo originalno pergamentno listino na slovenskem ozemlju, in sicer z 9. decembra leta 1082, ko je tržaški škof Heribert podelil koprskemu kapitlju faro sv. Mavra v Izoli.³

Tudi sicer je koprski Kapiteljski arhiv bogat s pergamentnimi listinami, ki sežejo od omenjene iz leta 1082 pa vse do leta 1508. Seznam vsebuje 305 listin, čeprav kanonik dr. Angelo Marsich omenja preko 400 listin še leta 1876, ko toži nad njihovo zapostavljenostjo; tedaj je tri listine tudi objavil.⁴

Omenjeni avtor se je sploh precej ukvarjal z listinami koprskega Kapiteljskega arhiva; nekaj listin je objavil v časopisu *Archeografo Triestino*,⁵ pomemben delež pa pomenijo listine v njegovi *Kroniki koprskih zgodovinskih dogodkov*.⁶

Iz *Kronike* še izvemo, da je beneški dož Mihael Steno z dukalom dne 24. decembra 1413 ukazal koprskemu potestatu in kapitanu, naj zaklene cerkvene listine (le bolle ecclesiastiche) v Levjem gradu s štirimi ključi. S tem odlokom so se kapiteljske listine očitno izognile požaru, ki je zajel Kapiteljski arhiv leta 1486, kakor izvemo iz neke "izgubljene" beležke v 6. škatli preostanka Kapiteljskega arhiva Koper (v nadaljnjem besedilu tudi: KAK), ki ga še hrani Pokrajinski arhiv Koper (v nadaljnjem besedilu tudi: PAK).

Zanimiva je tudi usoda tega "preostanka" koprskega Kapiteljskega arhiva, kakor ga imenujem, ki je z ostalim arhivom priromal v "poverjeništvu" Mestnega arhiva v Kopru 8. oktobra leta 1953. Njegovo vrednost so spoznali tudi zgodovinarji cone B Svobodnega tržaškega ozemlja, zatorej se ni čuditi prizadevanjem Srečka Vilharja: "Sklenil sem, da bom poskušal ugotoviti, kje je. Ko sem se obračal na nekatere tedanje cerkvene funkcionarje v Kopru (na pr. kanonika Cosola), so mi le-ti odgovarjali, da so Kapiteljski arhiv verjetno odnesli v Trst, ko je bila koprška škofija razpuščena (1828).⁷ Prepričan sem bil, da so me hoteli s to izjavo le prevarati in zaradi tega sem še naprej vrtal. Prišlo mi je na misel, da se obrnem na kanonika Mušico, ki ni bil v dobrih odnosih z italijanskimi duhovniki (Bruni, Cosolo itd.).

Stopil sem k njemu na stanovanje in vprašal, kje je Kapiteljski arhiv. Nekaj časa je okleval, potlej pa povedal, da ga ima kanonik Bruni na svojem privatnem stanovanju. Po navedenem razgovoru sem se oborožil z dokumenti in se podal k Bruniju. Povedal sem kar naravnost, da sem prišel pogledati Kapiteljski arhiv. V prvem hipu ni hotel priznati, da ga ima na svojem stanovanju, toda kmalu zatem se je ustrašil in priznal, da ga ima na svojem domu. Po površnem pregledu sem dal vse omare z arhivom zapečatiti in še tistega dne prosil v Ljubljano, naj ga pride nekdo pogledat. Tako je prišel v Koper dr. Maks Miklavčič, arhivar škofijskega arhiva v Ljubljani, ki je vse važnejše listine popisal. S tem smo dejansko preprečili, da niso arhiva izropali in odnesli čez mejo.⁸

"Ko je prišlo do napetosti med Italijo in Jugoslavijo (oktober 1953), sem ta položaj izkoristil za selitev arhiva v varnejše prostore," je Srečko Vilhar utemeljeval preselitev Kapiteljskega arhiva v koprski arhiv (muzej), po-

1 Prim. razpravo R. Bratoža: Razvoj organizacije zgodnjekršćanske cerkve na ozemlju Jugoslavije od 3. do 6. stoletja. - Ljubljana 1986. - Zgodovinski časopis 40, št. 4 str. 363-395

2 Prim. B. Gams: Series episcoporum Ecclesiae catholicae quotquot innotuerunt a Beato Petro Apostolo. - Ratisbonae 1873. Za Koper omenja v 6. stoletju še dva škofa: poleg sv. Nazarija še Maksimiljana v letu 557 in Agatha leta 567.

3 F. Kos: Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku III - Ljubljana 1911 - št. 356 str. 210

4 A. Marsich: Diritto del capitolo di Trieste nell'elezione del proprio vescovo Marino de Cernotis e sua delegazione a una investitura del Capitolo di Capodistria - Trst 1877 - Archeografo Triestino (dalje A.T.) n.s. vol. 4 str. 7-46

5 IDEM: Fontes rerum histriensium anno 1229, 17 Febbraio, Castelliero presso Capodistria - v: A.T. 1869 vol. 1, str. 11; A. Hortis: Di Santo dei Pellegrini e di Blenghio dei Grilli. Lettera a Carlo dei Combi. - ibid. 1882 vol. 8 str. 433-437

6 IDEM: Nuova serie di Effemeridi Giustinopolitane - Koper 1877 - v: La Provincia dell'Istria a. XI/1877

7 Združena s tržaško in odteje do leta 1977, ko je ponovno ustanovljena samostojna koprška škofija, se je imenovala "Tržaško-koprška škofija". (op. D. D.). Prim. F. Petronio: Cenni cronologici sul Capitolo di Capodistria. - Trst, 1880. - Archeografo Triestino n.s. vol. 6, str. 211-238.

8 S. Vilhar: Zadeva Kapiteljskega arhiva v Kopru. Poročilo z dne 4. decembra 1959. - Arhiv PAK. - Dosje fonda KAK v PAK.

tem ko je že bil upravnik Študijske knjižnice v Kopru in potem ko je bila s pravnomočno odločbo Tajništva za šolstvo in kulturo OLO Koper, šte. 06-608/7-1958 z dne 22.4.1958 določena vrnitev Kapiteljskega arhiva Apostolski administraciji v Kopru.⁹

Očitno pa so bili še po umiritvi na meji in po vzpostavitvi stikov z Vatikanom nekateri v dvomih, ali bodo pri koprskem kapitlju zmogli varovati tako pomembno kulturno dediščino. Šele 11.11.1963 je namreč Komisija za verska vprašanja SRS dala Občinski skupščini Koper svoj pristanek za vrnitev, kar se je zgodilo 10. maja 1967.¹⁰

Tedanja v.d. ravnateljica Mestnega arhiva Koper Marta Bevk in župnik in prošt Leopold Jurca kot predstavnik Stolnega kapitlja v Kopru sta podpisala izročilo oziroma prejem 387 arhivskih enot po popisu seznama "Indice dell'Archivio Capitolare di Capodistria" (v nadaljnjem besedilu: popis KAK) in 307 pergamentnih listin s priloženim popisom. Delavci PAK pa so še kasneje našli za 14 arhivskih škatel gradiva, ki je po vseh značilnostih in predvsem po vsebini pripadalo Kapiteljskemu arhivu v Kopru. Tako je "preostanek" arhiva kot fond tudi zaveden v vodniku po arhivskih fondih SFRJ.¹¹

S prevzemom del in nalog arhivista za gradivo do konca 18. stoletja pri Pokrajinskem arhivu v Kopru oktobra 1989 se mi je kmalu posvetilo, da bom za razumevanje in kompleksnejši pregled problematike tega obdobja iz zgodovine Kopra in sosednjih krajev nujno potreboval tudi gradivo iz že vrnjenega Kapiteljskega arhiva. Posest Koprskega kapitlja se je namreč že od nekdaj raztezala nad župnijami Rižana, Tinjan, Pomjan in Koštabona,¹² do leta 1374 tudi nad vasjo Šmarje, ki jo je tega leta Koprski kapitelj odstopil beneškemu samostanu sv. Jurija (s. Giorgio Maggiore). Do začetka 13. stoletja ima Koprski kapitelj pristojnosti tudi nad izolsko župnijo, ki mu mora še po letu 1388 plačevati 14 zlatih mark letnega davka.¹³

Ker je bil fond KAK v PAK neurejen in ker se je že prej ravnateljica PAK dr. Duša Krnel-Umek dogovarjala s škofijskimi oblastmi o vrnitvi preostanka gradiva, sem osebno stopil do generalnega vikarja Škofije v Kopru gospoda Renata Podberšiča, ki mi je ravno tako izrazil

željo za vrnitev preostanka fonda KAK. Z ravnateljico sva se dogovorila, da fond KAK v PAK pregledam in sumarno popišem, tako da ga lahko nato PAK z vso potrebno dokumentacijo vrne Koprskemu škofijskemu ordinariatu, kjer hranijo ostalo večino že leta 1967 vrnjenega gradiva KAK.

Ko sem fond pregledal, sem opazil, da je v grobih elementih gradivo razvrščeno kronološko in po vsebini. Vendar ta ugotovitev ne velja znotraj zadev, mnogo gradiva pa fizično sploh ni urejenega po zadevah. Tako je tudi nastal *Delen popis fonda KAK v PAK*, ki v bistvu podaja pregledno sliko nad gradivom. Popis je shranjen v PAK in pri Škofijskem ordinariatu, kamor ga je PAK naslovil takoj po opravljenem delu skupno s poročilom o delu na fondu v začetku aprila 1991.

Fond KAK v PAK vsebuje nekaj "izgubljenega" gradiva, ki ga navaja že zapisnik z dne 17. aprila 1954, ko je tedanji ravnatelj koprskega arhiva Mario Bratina v prisotnosti gospoda Giovannija Cosola opravil pregled po popisu KAK,¹⁴ in sicer je pregledal fragmente arhivske enote (a.e.) št. 78: Brevi - Copia di Brevi del Papa Clemente XIII.¹⁵ in del a. e. št. 161: Indice di vari documenti e Indice dell'Archivio del Capitolo di Capodistria compilato nel 1920.¹⁶

Dvomljivo je še, kateri a.e. popisa KAK pripada 7 listin o obveznosti izolske župnije do koprskega kapitlja na dan sv. Mihaela, listin, ki se nanašajo na leto 1388 in na vsebino a.e. 244 in/ali 266 popisa KAK.¹⁷ Povsem neznan pa je zveza z dvema usnjenima trakoma vezane knjige 8 fasciklov, ki se nanašajo na spor koprskega kapitlja s koprskimi samostanskimi redovi glede pokopavanja preminulih.¹⁸

Za drugo gradivo fonda KAK v PAK, ki govori o t.i. *mansionerijah* (mansioneria) in *fondacijah* (fondazione),¹⁹ je značilno, da pripada civilno-pravnemu značaju gradiva, obravnavajočega tipična cerkvena posestva zgodnjerednjeveškega izvora, verjetno germanskega porekla. V notranjosti slovenskega ozemlja so se ti ekonomski odnosi odvijali v okviru t.i. nadarbin. To so bile majhne posesti, ki so v glavnem zadoščale uporabniku za zgolj preživetje in oddajanje kolonatskih obveznosti, saj so bili

9 *ibid.*

10 *ibid.* -Mestni arhiv Koper. Izročitev Kapiteljskega arhiva Koper Stolnemu kapitlju Koper. Prevzemni zapisnik. Koper, 10.5. 1967 št. 403/67.

11 Pokrajinski arhiv Koper. 278. Kapiteljski arhiv Koper (Capitolo Concattedrale in Capodistria); XV. stol. - 1936: 14 § 1f. 1,5. Neurejeno. - Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ. SR Slovenija. - Beograd, 1984. - Savez arhivskih radnika Jugoslavije. str. 110.

Vodnik po arhivih Slovenije. Ljubljana 1965. str. 94. Navaja v poglavju: "Depozit. Stolni kapitelj v Kopru, 1082 - ok. 1900. 11,50 tm; stopnja obdelave: 2; popis."

12 Več o koprski cerkveni upravni ureditvi v: P. Naldini: Corografia ecclesiastica o sia descrizione della città, e della diocesi di Givstinopoli detto volgarmente Capo d'Istria. - Benetke 1700. Lib. 3-6.

13 Delen popis fonda KAK v PAK od a.e. 1 - a.e. 22 (XV. stol-1936. a.e. 2: Obveznosti izolske župnije (14 zlatih mark) do Koprskega kapitlja na dan sv. Mihaela. Delen prepis hrani PAK.

14 Verbale di presa in consegna dell'Archivio Capitolare di Capodistria. - Koper 17. aprila 1954 - Arhiv PAK

15 Delen popis fonda KAK v PAK, a.e. 3, škatala 1

16 *ibid.*, a.e. 1

17 *ibid.*, a.e. 2

18 *ibid.*, a.e. 7

19 V popisu KAK od a.e. 200-220. Delen popis fonda KAK v PAK od a.e. 8-22, sicer prevladujoče gradivo v škatalah št. 2-10 v KAK v PAK.

ravno iz te oblike razviti odnosi podlaga kolonatskim odnosom predvsem v italijanskih deželah. Obsegale so vnaprej določen obseg zemljišča. Kolikšen je bil, je bilo odvisno od posameznega kraja, po svojem korenu iz latinske besede *mansus* pa pomeni zemljišče 3/4 ha. Kot nekakšne socialne ustanove Koprškega kapitlja so bile zakupne parcele zaupane v nadzor ali pa so bile od koprskih plemenitaških družin podarjene. Slednje so dajali v obdelovanje ubožnejšim kolonom.²⁰ Zemljišča so dajali tudi v trajen zakup kot cerkvene nadarbine posameznim duhovnikom.

Delen popis KAK v PAK evidentira naslednje mansionerije koprskih družin: Brutti, Beltramini, Gavardo, Gravisi, Fattori, Vallaresso, Degrassi, Ragogna; med drugim gradivom pa nastopajo še družine: Riccobon, Pola, Sabini, Fini, Zanchi, Ruffini, Dellore, Steffe, Gerini, Gabrielli, Pellegrini, Depangher, Contarini, Cortese. V škatli št. 8 KAK v PAK sta seznama majhnih in velikih mansionerij Koprškega kapitlja. Med njimi so tudi mansionerije cerkvenih ustanov, npr. sv. Marije Nove, sv. Trojice, sv. Justa.

To so v glavnem sodno-dolžniški spisi pravnih iz konca 19. in začetka 20. stoletja. Med njimi so za razna dokazila priložene razmeroma številne notarske listine (manj originalov) v glavnem iz 18. stoletja, ne manjka pa še kopij iz prejšnjih stoletij, vse od 15. stoletja dalje. Manj je testamentov.

Pravde mansionerjev v glavnem pred koprskim in piranskim okrajnim sodiščem so v večini primerov izterjatvene tožbe proti zakupnikom-kolonom iz okrožnih vasi in naselij, ki kapitolu niso poravnali obveznosti. V nekaj primerih gre tudi za uveljevanje zakupnih pravic.

Gradivo podaja vsekakor pomembno sliko gospodarskega življenja pretežnega dela prebivalstva 18. in 19. stoletja v Koprskem primorju, obenem pa razgalja ekonomsko strukturo Koprškega kapitlja, ki kljub razmeroma številnim parcelam v koprskem zaledju že tradicionalno ni bila rožnata. Gradivo fonda KAK v PAK torej zaključuje obdobje specifičnih večstoletnih prepletenih lastninskih in s tem povezanih oblastnih odnosov in struktur med svetnimi in cerkvenimi posestniki v istrskih mestih in njihovem zaledju.

Razmeroma številno je še gradivo o finančnem stanju z zaključnimi računi (*Conto*) in opisi premičnega in nepremičnega premoženja (*Stato*) Koprškega kapitlja za prva štiri desetletja tega stoletja.²¹

V škatli št. 10 preostanka KAK je še 5 načrtov "Škofijske palače in starega Seminarja v Koprju na trgu Brolo" iz leta

1858, kar pa je tudi vse slikovno gradivo fonda, razen dveh skic istega poslopja v škatli št. 9.

Zadnji dve škatli pa sta poskus zbirke gradiva neugotovljene provenience. Predzadnja - 13. - škatla je zbirka pergamentnih fragmentov psalmov²²; poleg tega vsebuje pergamentno listino koprškega škofa Naldinija Hyeronimu Zarottiju, ko ga dne 15.11.1696 imenuje za kanonika, nato pergamentne listine iz leta 1538, ko presbiter Stefano de Petris kupi tretjino hiše v kraju Slaunich, ter šest pergamentnih listin iz let 1412, 1441, 1446, 1459, 1478 in 1460. Še posebno slednjim bo potrebno pozorneje ugotoviti izvor.

V zadnji - 14. - škatli je popis dohodkov koprške katedrale iz let 1572-1706 v treh knjigah²³ ter zadolžna knjiga koprške zastavne ustanove *Monte di Pietà* (Pio Monte). Te ustanove so značilne za italijanske dežele, vendar so bile v domeni svetne oblasti, zato knjiga verjetno ne pripada obravnavanemu fondu KAK v PAK.

Gradivo, označeno kot "fascikel"²⁴, v omenjenem vodniku *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ - SR Slovenija* pa vsebuje še nekaj zaključnih računov mansionerij za leto 1919 in zaključnih računov za KAK, vse skupaj cca. 0,1tm. Menim, da gradivo ni bilo zadržano v nekdanjem Mestnem arhivu Koper zaradi kakih "posebnih" razlogov, temveč da se je pomotoma nekje založilo ob številnih preselitvah, ki jih je koprski arhiv doživel v burnih povojnih letih; preselitve pa so sploh že tradicionalna usoda koprškega arhiva.

Delen popis fonda KAK v PAK sem opravil z računalniškim programom ARMIDA, ki mi je poleg začetniških težav povzročal preglavice predvsem pri vpisovanju naslovnikov in prejemnikov, notarjev, advokatov, prič ter drugih oseb, ki nastopajo v teh dokumentih. Prepričan pa sem, da bodo strokovnjaki v kratkem uspeli prvi slovenski arhivski računalniški program prilagoditi vsem potrebam arhivistične stroke.

OCENE IN POROČILA

Ivano Cavalli: *MUSICA, CULTURA E SPETTACOLO IN ISTRIA TRA '500 E '600.*

Leo S. Olschki, Firenze, 1990, 243 strani

Roberto Starec: *STRUMENTI E SUONATORI IN ISTRIA.*

Pizzicato Edizioni Musicali, Udine, 1990, 195 strani

20 Prim. Enciclopedia Italiana 1932/XV (*Fondazioni*) in 1934/XXII (*Manso in Massaro*). V gradivu so tudi redki spisi v slovenskem jeziku, ki "mansionerije" tudi tako imenujejo, zato sem ta izraz obdržal. V "Delnem popisu fonda KAK v PAK" sem uporabil tudi izraz "zakupnina".

21 KAK v PAK. V škatlah št. 11-12.

22 *ibid.*, škatla št. 13: "Promemoria Krovca v Koprju prinesel vodji arhiva M. Bevkovej leta 1963. 7.VI. Najdeno v zvoniku cerkve sv. Blaža. Obveščeni od upravnika Zdravstvenega doma. Bilo spakovano skupaj s 'Comitato femminile - Italia farà da se.'"

23 *ibid.*, škatla št. 14. Mestni arhiv Koper. Registro delli Livelli, decime et entrate della cattedrale di Capodistria 1572-1706.

24 1 fascikel. - Prim op. št. 10!